

ΟΙ ΑΙΣΘΗΤΙΚΕΣ ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΠΕΤΡΟ ΒΡΑΪΛΑ-ΑΡΜΕΝΗ

Ὁ ὅρος *κατηγορίες* εἶναι παλαιὸς ὅσο καὶ τὸ ὁμώνυμον ἔργο τοῦ Ἀριστοτέλη¹. Στὸν φιλοσοφικὸ λόγῳ ἀρχῇθεν ἐσήμανε τὶς ἐνύπαρκτες στὸ ὄν ιδιότητες τὶς ὁποῖες ἡ συνείδηση εἶναι δυνατὸν ν' ἀναγνωρίσει, δηλαδὴ ν' ἀποδώσει, νὰ προσάψει, σ' αὐτό. Ὁ ἴδιος ὁ Ἀριστοτέλης, ἀπαριθμεῖ ἂν καὶ διακεκριμένως, δέκα ὄντολογικὲς κατηγορίες τὶς ὁποῖες οἱ σχολιασταὶ τοῦ συνεπύκνωσαν σὲ πέντε, ἴσως γιὰ νὰ ἐναρμονίσουν τὸν ἀριθμὸ τους πρὸς τὸν ἀριθμὸ τῶν πέντε *μερίστων γενῶν*² τὰ ὁποῖα ὁ Πλάτων, ἀπὸ τὴν πλευρὰ του, ἀναγνωρίζει ὡς τοὺς ἀνώτατους τρόπους τοῦ εἶναι. Κακός, ἀλλὰ καὶ μεγαλοφυής, ἀναγνώστης τοῦ Ἀριστοτέλους, ὁ Kant θεώρησε τὶς κατηγορίες ὡς *τρόπους τοῦ διανοεῖσθαι*, ἀντιστρέφοντας τὴν ἀριστοτελικὴν ἀντίληψιν περὶ αὐτῶν, καὶ διακρίνοντας δώδεκα συνολικῶς κατηγορίες, ὑπαγόμενες, ἂν τρεῖς, σὲ τέσσερες τάξεις, καὶ ἀποτελοῦσες, μαζὶ μὲ τὶς προεμπειρικὲς ἀποπτειῖς: τὸν χῶρο καὶ τὸν χρόνον, τὸν ὀπλισμὸ τῆς νοήσεως³. Ἐκτοτε, ὁμιλοῦντες περὶ κατηγοριῶν ἀναφερόμαστε εἴτε ἀποκλειστικῶς στὶς ἀριστοτελικῆς ἀντιλήψεως ὄντολογικὲς κατηγορίες εἴτε, καὶ πάλιν ἀποκλειστικῶς, στὶς καντιανῆς ἀντιλήψεως νοησιολογικὲς κατηγορίες.

Δὲν συμβαίνει ὅμως τὸ ἴδιο καὶ μὲ τὸν ειδικώτερης χρήσεως, ὅσο καὶ σαφῶς νεώτερης κοπῆς, ὅρον *αισθητικὲς κατηγορίες*. Ὁ ὅρος ἀνάγεται στὶς ἀρχὰς τοῦ λήγοντος αἰῶνος, συγκεκριμένα στὴν διανόηση τοῦ Charles Lalo⁴, καὶ ἐμφανίζει τὶς ἀκόλουθες ιδιοτυπίες: (α) ἀναφέρεται τόσο σ' αἰσθητικὲς ὀντότητες ἢ ἀντικείμενα, ποὺ προβάλλουν μέσ' ἀπὸ τὴν φύσιν ἢ, κυρίως, τὴν τέχνην, ὅσο καὶ σ' αἰσθητικὲς κρίσεις, ἀξιολογήσεις ἢ καὶ ἀποτιμήσεις· καὶ

1. Πβ. *Κατηγ.*, 8, 10b 19 καὶ 21· 11a 37: γένη· Φυσ. ἀκρ., Γ1, 200b 28: κατηγορίαι τοῦ ὄντος· Π. ψυχῆς, Α5, 410a 13: πολλαχῶς λέγεται τὸ ὄν.

2. Πβ. *Σοφιστ.*, 254b - 255e.

3. *Κριτ. τοῦ καθ. λόγου*, § 9, 97.

4. *Les sentiments esthétiques*, Paris, Alcan, 1909· *Introduction à l'esthétique*, Paris, A. Colin, 1912.

(β) κατ' αντίθεση προς τις παραδεδομένες όντολογικές ή νοησιολογικές κατηγορίες, είναι αριθμητικώς απερίοριστες, και μόνον ένδεικτικώς προσφέρονται σέ μιάν έπιλεκτική τους αριθμητικήν άναγωγή, διαφορετικήν αναλόγως τών συνθηκών. Περί όλων αυτών έχω ασχοληθεϊ έπανειλημμένως, είτε θεωρητικώς⁵ είτε κ' έφαρμοστικώς⁶. Παρέλκει, συνεπώς, νά επεκταθώ στόν τομέα αυτόν. Προέχει ώστόσο νά τονισθῇ πώς, από τοῦ Kant και έξῆς, ή προβληματική περί τών αισθητικών κατηγοριών άνεπτύχθη κατά τρόπον θαυμαστόν και προς πολλές και διαφορετικές, έκάστοτε, κατευθύνσεις, μ' άφετηριαν, φυσικά, τήν καντιανήν αισθητική.

Από τήν εποχή τοῦ Πλάτωνος⁷ κυρίαρχη, άν όχι μοναδική, (πρό τοῦ γράμματος), αισθητική κατηγορία απέβη τὸ ώραϊον, ως οὐσιαστικό γνώρισμα στήν φύση και στήν τέχνη. Μὲ τόν Kant έπιτελείται μιὰ θεμελιώδης άντιστροφή: τὸ ώραϊο παύει νά εἶναι γνώρισμα τοῦ όντος, γιά νά γίνει συναίσθημα. Χαρακτηριστικώς ὁ Kant βεβαιώνει πώς το ώραϊο εἶναι *συναίσθημα κρίσεως* ὅσο και *κρίση συναίσθηματος*⁸, κι άναφέρεται στήν ευάρεσκεια πού προκαλεῖται από έν' άντικείμενο πού εύρίσκει έντός μας αισθητικήν άνταπόκριση. Σέ μιὰ παρόμοιαν άνταπόκριση, σέ μιάν ὁμολογία μεταξὺ έξωτερικῶν καισωματικῶν, ειδικώτερα: σπλαχνικῶν, δομῶν άναφέρεται ήδη ὁ Πλάτων⁹. μέ τήν διαφοράν ὅτι έκείνος τήν θεωρεῖ έκφράσιμην μαθηματικῶς, ένῶ ὁ Kant άποδίδει κυρίαρχην βαρύτητα στὸ γεγονός ὅτι τὸ ώραϊον εἶναι καθαρό συναίσθημα στὸ ὁποῖον εἶν' άδύνατον νά υπεισέλθει ὁποιαδήποτε λογική υπαγωγή¹⁰. Οὕτως ἢ άλλως ὅμως, οὔτε στοῦ Πλάτωνος οὔτε καν άκόμη στοῦ Kant τήν διανόηση τὸ ώραϊο δέν συνιστᾷ εἰσέτι κατηγορίαν. Άκόμη κι ὅταν ὁ Kant άντιθέτει πολωτικῶς τὸ ώραϊο πρὸς τὸ ὑψηλόν¹¹, πρόκειται περί κρίσεως πού άποδίδονται σ' άντίστοιχα άντικείμενα ὅχι άπ' εὐθείας, αλλά δια μέσου τοῦ αισθητικοῦ συναίσθηματος πού αὐτὰ προκαλοῦν, δηλαδή άνακλαστικῶς.

Από τήν πολωτική διάκριση μεταξὺ ώραϊου και ὑψηλοῦ άπέρρευσαν πολλές πολωτικές μετακαντιανές διακρίσεις πού κατέληξαν στήν διαμόρφωση

5. *Οἱ αισθητικὲς κατηγορίες. Εἰσαγωγή σέ μιάν αξιολογία τοῦ αισθητικοῦ άντικειμένου*, Ἀθήνα, Ἑρμῆς, 1970· β' έκδ., Ἀθήνα, Ἀρσενίδης, 1996.

6. *Ἡ αισθητική τοῦ J. Brahms. Φαινομενολογική εἰσαγωγή στήν φιλοσοφία τῆς μουσικῆς*, ήμίτ. 1-2, Ἀθήνα, Καρδαμίτσα, 1986-1988.

7. Πβ. E. Moutsopoulos, *La musique dans l'œuvre de Platon*, Paris, P.U.F., 1959· β' έκδ., 1989.

8. *Κριτική τῆς κρίσεως*, § 9· E. Moutsopoulos, *Forme et subjectivité dans l'esthétique kantienne*, Aix-en-Provence, Ophrys, 1964, σσ. 25-29.

9. *Τίμ.*, 80 a-b.

10. *Κριτ. τῆς κρίσεως*, § 4· *Forme et subjectivité*, σσ. 55-59.

11. Πβ. *ήδη Beobachtungen über das Gefühl des Schönen und Erhabenen*, Königsberg, Kanter, 1764· *Κριτ. τῆς κρίσεως*, § 25· *Forme et subjectivité*, σσ. 77-79.

ένίων, διπολικῶν ἀρχικῶς, κι ἀργότερα συνθετώτερων, συστημάτων αισθητικῶν κατηγοριῶν, ἀπὸ τὰ ὁποῖα θὰ πρέπει, γιὰ λόγους ποὺ θ' ἀποβοῦν φανερὸι ἀργότερα, νὰ ἐπισημανθῇ τὸ σύστημα τοῦ Lalo¹², τὸ ὁποῖον συνίσταται ἀπὸ ἐννέα κατηγορίες: τὸ ὠραῖο, τὸ μεγαλειῶδες καὶ τὸ χαριτωμένο, οἱ ὁποῖες ἀνατεινόμενες ὁδηγοῦν ἀντιστοίχως στὸ ὑψηλὸ, στὸ τραγικὸ καὶ στὸ δραματικὸ, ἐνῶ ὑποβαθμιζόμενες ὁδηγοῦν, ἀντιστοίχως καὶ πάλι, στὸ πνευματῶδες, στὸ δραματικὸ καὶ στὸ ἀστεῖο. Τὸ σύστημα τοῦ Lalo εἶναι καθαρῶς δυναμικὸ, ἀφοῦ ἐπιτρέπει μεταβάσεις ἀπὸ ἐπίπεδο σ' ἐπίπεδο, καί, συγχρόνως, ἐμπεριέχει, πλὴν τῶν καθαρῶς αισθητικῶν τοῦ ἀναφορῶν, κι ἀναφορὲς τάξεως ἠθικῆς.

Οἱ προηγούμενες εἰσαγωγικὲς θεωρήσεις ἐκρίθησαν ἀναγκαῖες προκειμένου νὰ διατυπωθοῦν οἱ συντεταγμένες ἐκεῖνες ποὺ ὀρίζουν τὴν θέση τῆς βραϊλιανῆς περὶ αισθητικῶν κατηγοριῶν θεωρίας μέσα στὴν διαδρομὴ τῆς ἱστορίας τῶν αισθητικῶν θεωριῶν. Εἶναι ὁμολογημένον ἀπὸ τὸν Βράιλαν ὅτι ὁ ἴδιος ἔχει καθοριστικὰ ἐμπνευσθῇ, στὸν τομέα αὐτόν, ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Charles Lénêque¹³ περὶ τῆς ἐπιστήμης τοῦ ὠραίου ἢ καλολογίας κατὰ τὴν ὀρθὴ βραϊλιανὴν μετάφραση τοῦ ὅρου, ἐπιφυλασσόμενος, φυσικὰ, ν' ἀπορρίψει τελικῶς τὶς θέσεις τοῦ Lénêque. Γεγονὸς παραμένει πῶς ὁ Βράιλας ἐγαλουχήθη, καὶ στὸν τομέα τῆς αισθητικῆς, μὲ τὶς περὶ ὠραίου ἀντίληψεις τοῦ Rosmini καὶ τοῦ Gioberti, ἀρχικά, κυρίως ὅμως μὲ τὶς σχετικὲς πρὸς αὐτὸ θεωρήσεις τοῦ Victor Cousin, ἀπηχοῦντος ἐγγελιανὲς τοποθετήσεις καὶ μὴ διστάζοντος ν' ἀναφέρεται σὲ πλατωνικὲς, ἀλλὰ καὶ σ' ἀριστοτελικὲς ἐν προκειμένῳ παρατηρήσεις ποὺ εἶχαν σφραγίσει τὴν μέχρι τοῦ Kant περὶ ὠραίου θεωρητικὴν παράδοση¹⁴. Τὸ ἔργο τοῦ Lénêque ἀπλῶς ἐστήριξε τὴν βραϊλιανὴν ἀντίληψη περὶ ὠραίου καὶ περὶ τῆς ἱστορίας τῶν θεωριῶν ποὺ ἀναφέρονται σ' αὐτό, δίχως καὶ νὰ τὴν ὑποτάξει στὴν ἰδική του ιδιαίτερην προβληματικὴ ἢ στὴν ἰδική του γενικώτερην μεθοδολογία. Ὡστόσο ἡ βραϊλιανὴ διαπραγματεύση τοῦ προβλήματος τῆς ἱστορίας καὶ τοῦ ὁρισμοῦ τῆς ἐννοίας τοῦ ὠραίου («τοῦ καλοῦ», ὁρθότερα, κατὰ τὸν Βράιλα)¹⁵ ἐντάσσεται

12. Πβ. ἀνωτ. καὶ σημ. 4.

13. *La science du beau étudiée dans ses principes, dans ses applications et dans son histoire*, 2 τόμ., Paris, Durand, 1860. Ἀνελληνίστως, ὁ T. Imamichi ἐπιμένει στὴν ἰδική του δόμηση μιᾶς θεωρίας περὶ τοῦ ὠραίου, ὡς καλονολογίας. Πβ. Π. Βράιλα-Ἀρμένη, «Ἱστορία καὶ ὁρισμός», *Φιλοσ. ἔργα*, τ. 4Α, σσ. 406-407 καὶ 430-431.

14. Πβ. E. Moutsopoulos, «De quelques réminiscences platoniciennes dans l'«aesthétique» de Pascal», *Méthodes chez Pascal*, Clermont-Ferrand, 1976, σσ. 411-416.

15. Πβ. «Ἱστορία καὶ ὁρισμός τῆς ἐννοίας τοῦ καλοῦ», *Φιλοσοφικὰ ἔργα*, τ. 4Α, ἐπιμέλεια ἐκδόσεως καὶ παρουσιάσεως ὑπὸ E. Μουτσοπούλου καὶ A. Γλυκοφρύδου-Λεοντίνη, Ἀθήναι, 1973 (*Corpus Philosophorum Graecorum Recentiorum*, 1,4Α), σσ. 378-470.

σ' ένα ιστορικό πλαίσιο προσδιοριζόμενον ήδη από τὸν Lénéque. Ἄν ὁ Βράϊλας ἀποκλίνει ἀπὸ τὶς ἀπόψεις τοῦ τελευταίου αὐτοῦ, τὸ πράττει εἰδικῶς κατὰ τὴν ἐκ μέρους τοῦ προσπάθειαν περαιτέρω διερευνήσεως τῶν ὅρων ὑπὸ τοὺς ὁποίους μιὰ πληρέστερη ὀριοθέτηση κι ἀξιολόγηση τοῦ ὠραίου ὡς ἐννοίας ἐκφραζούσης ἕνα σύνολον πραγματικοτήτων στὶς ὁποῖες ἡ κατ' ἐξοχὴν ιδέα (ἡ ἀξία) τοῦ ὠραίου ἐνσαρκώνεται, εἶναι δυνατή.

Ὁ ὅρος *κατηγορία*, ἀποδιδόμενος στὴν αἰσθητικὴ πραγματικότητα τοῦ ὠραίου ἐπὶ τοῦ ἐπιπέδου τῆς αἰσθητικῆς τοῦ Βράϊλα, εἶν' ἐντελῶς παραπλανητικός. Σήμερα πιά εἶναι βέβαια ἀδύνατον νὰ μὴ θεωρήσωμε τὸ ὠραῖον ὡς αἰσθητικὴν κατηγορία. Στὴν ἐποχὴν ὅμως τοῦ Βράϊλα ὁ ὅρος αἰσθητικὴ κατηγορία εἶναι ἀκόμη ἀδιανόητος, κι ἂν τὸν χρησιμοποιήσωμε, θὰ τὸ πράξωμε, ἐνεπιγνώστως ἀναχρονιστικά. Γιὰ τὸν Βράϊλαν, ἡ πρώτη οὐσία κ' ἡ πρώτη ἔννοια διὰ τῶν ὁποίων τὸ αἰσθητικὸ δεδομένο προσδιορίζεται εἶναι τὸ ὠραῖον. Στὸ σημεῖο αὐτὸ ὁ Βράϊλας ἀποδεικνύεται μαθητὴς τοῦ V. Cousin κατὰ τὸν ὁποῖον ἀληθές, ὠραῖο κι ἀγαθὸ εἶναι τρεῖς ἐπὶ μέρους δηλώσεις τοῦ ὄντος ποὺ συνιστᾷ τὸ κεντρικὸν ἀντικείμενο κάθε φιλοσοφικῆς ἐρεύνης· τρεῖς ἐπὶ μέρους δηλώσεις ποὺ ἀποβαίνουν συγχρόνως καὶ τρεῖς διαφορετικοί, ἀλλὰ καθόλου κι ἀσυμβίβαστοι, μεταξύ τους, τρόποι προσπελάσεως καὶ βιώσεως τοῦ ὄντος ἀπὸ τὴν συνείδηση.

Ὅπως τὸ ὄν, *σχετικῶς* ἀπλούστατο δεδομένο τῆς πραγματικότητος στὴν ὁποίαν ἡ φιλοσοφικὴ συνείδηση ἀναφέρεται, ἔτσι καὶ τὸ ὠραῖον, ἐπὶ μέρους ἐκφρασὴ του, ἀποτελεῖται, κατὰ τὸν Βράϊλαν, ἀπὸ πέντε στοιχεῖα: οὐσίαν, μορφήν, σχέσιν μεταξύ τῶν δύο πρώτων αὐτῶν στοιχείων, χῶρον καὶ χρόνον. Οὐσιαστικῶς, ὁ Βράϊλας υἱοθετεῖ τὴν μεταγενέστερην ἀριστοτελίζουσαν ἀντίληψιν περὶ τῆς ὁποίας ἔγινε λόγος ἀρχικῶς, καὶ κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ ἀρχικῶς δέκα τὸν ἀριθμὸν διακριθεῖσες ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους κατηγορίες τοῦ ὄντος συνεπτόχθησαν σὲ πέντε. Τὶς κατηγορίες αὐτές ὁ Βράϊλας μετονομάζει *στοιχεῖα* ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὸ ὄν συνίσταται· ἀκριβέστερα: τὰ ὁποῖα συνιστοῦν καὶ *συνθέτουν* τὸ ὄν, πραγματικότητα ἀπλούστατην, ὅχι ὅμως κι ἀπολύτως ἀπλήν. Ὑπὸ τὶς προϋποθέσεις αὐτές, ἡ οὐσία τοῦ ὄντος, συνεπῶς καὶ τοῦ ὠραίου, ἀποτελεῖ τὸ, κατὰ τὸν ἀριστοτελισμὸν, ὑλικὸ τοῦ αἵτιον, ἐνῶ ἡ *μορφή* του, τὸ μορφικὸ τοῦ αἵτιο. Τὰ δύο αὐτὰ στοιχεῖα συνδέονται ἀπὸ τὴν *σχέση* ποὺ υφίσταται μεταξύ τους, καὶ ποὺ δὲν εἶναι δυνατόν παρὰ νὰ εἶναι ἡ *δομὴ* τοῦ ὄντος, ὑπὸ τὴν ὁποίαν ὕλη καὶ μορφή συνυπάρχουν¹⁶. Ἦσως ἡ δομὴ αὕτῃ ν' ἀποτελεῖ καὶ τὸ σημαντικώτερον ἀπὸ τὰ στοιχεῖα τοῦ ὄντος,

16. Πβ. Ε. Moutsopoulos, «Sur les dimensions kairiques de la structure de l'ètre» *Homage à François Meyer*, Aix-en-Provence, Publications de l'Univ. de Provence, 1983, σσ. 121-133· καὶ *Anuario Filosófico*, Univ. de Navarra, 23, 1990/2, σσ. 109-127.

ἐπειδὴ αὐτὴ συνέχει τὸ σύνολον τῶν στοιχείων του. *Χῶρος* καὶ *χρόνος* συνιστοῦν τὰ κατὰ συμβεβηκὸς στοιχεῖα τοῦ ὄντος, ποῦ, καθέν' ἀπὸ σκοπιὰ διαφορετικὴν, ὁλοκληρώνουν τὴν παρουσία του¹⁷. Ἡ διαφορὰ μεταξὺ ὄντος καὶ ὠραίου ἔγκειται στὸ ὅτι, ἐνῶ καὶ τὰ δύο συγκροτοῦνται ἀπὸ τὰ ἴδια στοιχεῖα, στὸ ὠραῖο τὰ στοιχεῖα αὐτὰ ἐνυπάρχουν σὲ ὕψιστον βαθμὸν, ὥστε τὸ ὠραῖο ν' ἀποβαίνει *ὑπεροχὴ ὀντότητος* ἢ καὶ *ὑπέροχος ὀντότης*. Οἱ ὅροι *ὑπεροχὴ* καὶ *ὑπέροχος*, ἐδῶ, αὐτὴν τὴν ἐνυπαρξὴ σὲ ὕψιστον βαθμὸν ἀπηχοῦν¹⁸.

Δικαίως ὁ Βράιλας ὑπογραμμίζει πὼς δὲν ἐνεπνεύσθη ἀπὸ τὸν Λένέκου ἀναζητώντας ἓναν ὁρισμὸ τοῦ ὠραίου, ἀφοῦ τὸν ἰδικόν του ὁρισμὸ τὸν εἶχεν ἤδη διατυπώσῃ στὸ πρῶτο του βιβλίον, τὸ *Δοκίμιον περὶ τῶν πρώτων ἰδεῶν καὶ ἀρχῶν*, τοῦ ὁποίου ἡ συγγραφή ἀνάγεται χρονικῶς πρὸ τοῦ 1851, ἔτους τῆς ἐκδόσεώς του, καθὼς καὶ στὰ *Στοιχεῖα θεωρητικῆς καὶ πρακτικῆς φιλοσοφίας*, τοῦ 1862, ἐνῶ ἡ *Ἱστορία καὶ (ὁ) ὁρισμὸς τῆς ἐννοίας τοῦ καλοῦ* χρονολογοῦνται στὰ ἔτη 1866-1868. Τὸ βέβαιον εἶναι πὼς ὁ Βράιλας οὐδέποτε, στὰ μεταγενέστερα συγγράμματα του, ἀπέστη ἀπὸ τὸν ἀρχικόν του ὁρισμόν¹⁹. Ὅπως δὲποτε, ὁ Βράιλας δὲν παραλείπει νὰ χαρακτηρίσῃ τὸν ἰδικόν του ὁρισμόν τοῦ ὠραίου ὡς συγγενὴ πρὸς τὸν ὁρισμόν ποῦ ὁ Λένέκου ἐπρότεινε, κι ὁ ὁποῖος θέτει τὸν τόνον ἐπὶ τῶν δύο στοιχείων ἐκ τῶν ὁποίων τὸ ὠραῖον συνίσταται: ἄφ' ἑνός, τῆς *δυνάμεως*· κι ἄφ' ἑτέρου, τῆς *τάξεως*. Καὶ περὶ μὲν τῆς τάξεως εἶχεν ἤδη ἀποφανθῇ ὁ Ἀριστοτέλης ὁ ὁποῖος τὴν εἶχε θεωρήσει πλαίσιον τοῦ ὠραίου: «τὸ καλὸν ἐν... μεγέθει, τάξει»²⁰. Περὶ τῆς δυνάμεως ὅμως, ὡς χαρακτηριστικῆς τοῦ ὠραίου, εἶχεν ἤδη ἐκφρασθῇ ὁ V. Cousin, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ravaisson: «στὰ τελευταῖα ἔργα του, κυρίως, ὁ Cousin ἔτεινε νὰ ὀρίσῃ τὴν ὠραιότητα διὰ τῆς δυνάμεως»²¹. Ὁ Βράιλας ἐπανέρχεται ἐπὶ τῆς ἐννοίας τῆς δυνάμεως ὡς γνωρίσματος τοῦ ὠραίου προκειμένου νὰ διαπιστώσῃ σ' αὐτὴν τὸ αἷτιον γιὰ τὸ ὅποιον τὸ ὠραῖο ὑπερβαίνει τὸ καταστατικὸ τοῦ ἀπλοῦ ὄντος, ὥστε, ἀποκτώντας ὑπεροχὴν ὀντολογικὴν, νὰ μεταβῇ στὸ ἐπίπεδο τῆς ὑπέροχης ὀντότητος: «πᾶσα δύναμις, ἐνεργοῦσα μεθ' ὅλης τῆς ἐνεργείας αὐτῆς (ἐδῶ, φυσικὰ, μεταβαίνει ὁ Βράιλας ἀπὸ ἓνα ἀριστοτελικῆς ἀντιλήψεως δυνάμει, σ' ἓνα ἐνεργεῖα, ἴσως μὲ κάποιαν

17. Ἡ περὶ τοῦ ὄντος καὶ τοῦ ὠραίου θεωρία τοῦ V. Cousin περιέχεται στὸ συνοπτικὸν ἔργο... *Du Vrai, du Beau... du Bien*, β' ἐκδ., Paris, 1854· Πβ. V. Gioberti, *Del Buono, del Bello*, Firenze, β' ἐκδ., Le Monnier, 1857.

18. Πβ. κατωτ. καὶ σημ. 43.

19. Πβ. «Δοκίμιον», *Φιλοσ. ἔργα*, τ. 1, σ. 175.

20. Πολιτ. Η4, 1326a 33· Ποιητ., 7, 1450b 37, Πβ. Τοπ., Γ1, 116b 21: «τὸ κάλλος τῶν μελῶν τις συμμετρίαν».

21. J. G. F. Ravaisson - Mollien, *La philosophie en France au XIXe siècle*, Paris, Impr. Impériale, 1868 (γ' ἐκδ., Hachette, 1868), σ. 244.

ἀνακολουθίαν), συμφώνως πρὸς τὴν ἴδιαν τάξιν, δηλαδή πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ ἰδίου νόμου, φέρει τὸν χαρακτήρα τῆς καλλονῆς. Καὶ ἡ μὲν ἐνέργεια τῆς δυνάμεως, κατὰ τὸν μέγιστον αὐτῆς βαθμὸν, περιλαμβάνει τὰ στοιχεῖα τῆς ἐκτάσεως²², τῆς εὐχερείας, ἡ δὲ τάξις τὰ τῆς ἐνότητος, τῆς ποικιλίας, τῆς ἁρμονίας²³, τῆς ἀναλογίας, τῆς εὐπρέπειας²⁴»²⁵.

Ὁ Βράϊλας δὲν ἀρκεῖται στ' ἀνωτέρω, ἀλλὰ καὶ περαιτέρω προβαίνει στὴν κριτικὴν ἀνάγνωση τῆς περὶ τοῦ ὠραίου θεωρίας τοῦ Λενέκου, ἐκτιμώντας τὴν πάντοτε συγγενὴ πρὸς τὴν ἰδικήν του: «Ἐκαστον ὄν, ὅταν ὑπάρχῃ καὶ ἐνεργῇ δι' ἐξόχου δυνάμεως καὶ ἐνεργείας συμφώνως πρὸς τὸν ἴδιον νόμον, καὶ ἐκπληροῖ τὸν τύπον τοῦ ἰδίου γένους καὶ εἶδους, εἶναι καλόν, καὶ τὸ κάλλος αὐτοῦ εἶναι "τοσοῦτόν" μᾶλλον ἐξαίσιον ὅσῳ πλείονα ἔχει τῶν στοιχείων τούτων, καὶ τοιούτῳ τρόπῳ καὶ οἱ βαθμοὶ τῆς καλλονῆς καὶ τὰ ποικίλα αὐτῆς εἶδη ὀρίζονται καὶ ἐξηγοῦνται, καὶ οἱ διάφοροι τοῦ καλοῦ ὅρισμοι συμπληροῦνται καὶ συγχωνεύονται, εἰς ἀνωτέραν σύνθεσιν καὶ ἐνότητα ἀναγόμενου»²⁶. Στὸ σημεῖον αὐτὸ ὁ Βράϊλας ἐξαίρει τὴν μέθοδο τοῦ Λενέκου ὡς μόνην νόμιμον καὶ λυσιτελεῖ, ποὺ συνίσταται στὴν διὰ τῆς ἐσωτερικῆς παρατηρήσεως ἀνάλυση τῶν πνευματικῶν φαινομένων καὶ τῶν νόμων τους, «ὥστε καὶ διαιρέσεις λογικῶς ἀπορρέουν ἐκ τῆς ἀποσυνθέσεως (μ' ἄλλους λόγους: τῆς ἀναλύσεως τοῦ ἀντικειμένου καὶ εἶναι ἀνεπίληπτοι»²⁷. Ὁ ἴδιος ὁ Ravaisson, ἀπὸ ἄλλην πλευράν, ἐξαίρει ἐπίσης τὴν μέθοδον αὐτὴν τῆς ὁποίας καὶ περιέχει ἐξαίρετον ὅρισμόν. Συγκεκριμένα, ἀναφερόμενος στὴν μέθοδο ποὺ ἔσχυσε στὴν φιλοσοφίαν ἀπὸ τοῦ Descartes καὶ ἐξῆς, ἀποφάνεται πῶς «ἡ ἀληθινὴ μέθοδος συνίστατο, μετὰ ἀπὸ τὴν περιγραφὴ καὶ τὴν κητάταξη τῶν ἐσωτερικῶν φαινομένων (τῆς συνειδήσεως, δηλαδή), στὴν συναγωγὴ τῆς γνώσεως ἐκείνου τὸ ὁποῖον ὑπετίθετο πῶς ἦταν ἡ ψυχὴ, καὶ ἐν συνεχείᾳ στὴν ἀνύψωσιν ἀπὸ τὴν ψυχὴ μέχρι τοῦ Θεοῦ, διὰ τῆς ὁδοῦ τὴν ὁποίαν ὁ Victor Cousin ὠνόμαζε ψυχολογικὴν μέθοδον»²⁸. Σὲ παρόμοιον χαρακτηρισμὸ τῆς μεθόδου τοῦ Λενέκου προβαίνει κι ὁ Βράϊλας, ἀναφορικῶς πρὸς τὴν ἀνάλυσιν τοῦ Λενέκου: «πάντα... τὰ στοιχεῖα ταῦτα καὶ ψυχολογικῶς καὶ μεταφορικῶς ἀναπτύσσει»²⁹. Καὶ περαιτέρω, καθὼς ἤδη διαπιστώσαμεν, ὁ Βράϊλας

22. Πβ. Ἀριστ., *Ἡθ. Νικομ.*, Δ7, 1123b 7: «τὸ κάλλος ἐν μεγάλῳ σώματι».

23. Πβ. *Μ.τ.φ.*, Μ3, 1078 a 36: «τοῦ καλοῦ εἶδη μέγιστα τάξις καὶ συμμετρία καὶ τὸ ὀρισμένον».

24. Πβ. *Τοπ.*, Ε5, 135a 13: «ταῦτὸν τὸ καλὸν καὶ τὸ πρέπον».

25. «Ἱστορία καὶ ὁρισμός», *Φιλοσ. Ἔργα*, 4Α, σ. 430.

26. *Αὐτόθι*, σσ. 430-431.

27. *Αὐτόθι*.

28. J. G. F. Ravaisson - Mollien, *ἐνθ. ἀνωτ.*, σσ. 21-22.

29. «Ἱστ. καὶ ὁρ.», *Φιλ. Ἔργα*, τ. 4Α, σ. 430.

τονίζει τὴν μέθοδον αὐτὴν («τῆς ἐσωτερικῆς παρατηρήσεως») καὶ τῆς δι' αὐτῆς ἀναλύσεως τῶν πνευματικῶν φαινομένων καὶ τῶν νόμων τοῦ τὰ διέπουν³⁰.

Ὁ Βράιλας ἐπεμβαίνει κριτικῶς ἐπὶ τῶν στοιχείων διὰ τῶν ὁποίων ὁ Λένέκουε οἰκοδομεῖ τὸν ὅρισμόν του περὶ τοῦ ὠραίου, ὥστε ὁ ἴδιος νὰ δικαιολογήσῃ τὴν ἐμμονήν του στὸν ἰδικόν του, παλαιότερον, ὅπως ὑπεγράμμισα προηγουμένως, ἀλλὰ καὶ μέχρι τέλους ἀναλλοίωτον, ὅρισμὸ τοῦ ὠραίου ὡς *ὑπέροχης ὀντότητος*, τοῦ ὁποίου ὥστόσον ἡ συγγένεια πρὸς ἐκεῖνον τοῦ Λένέκουε δὲν ἀμφισβητεῖται ἀπὸ τὸν Βράιλαν: «Ἄλλ' αὐτὸς ὁ ὅρισμός ὁ ὑποτιθέμενος ὡς βάσις τῆς ὅλης θεωρίας, καίτοι εὐκόλως ἀναγόμενος εἰς τὸν καθ' ἡμᾶς τέλειον ὅρισμόν τοῦ καλοῦ, οὐχ' ἤττον φαίνεται ἐπιδεκτικὸς ἐπικρίσεως»³¹. Ποιὰ *ὑποτίθεται* πὼς εἶναι τὰ ἀδύνατα σημεῖα τοῦ ὁρισμοῦ ἐκείνου; Ὁ Βράιλας τὰ ἐπισημαίνει ἀμέσως κατωτέρω. Ὁ ὅρισμός, συνεπῶς, αὐτός, κατὰ τὸν Βράιλαν, περιορίζεται *πρῶτον*, στὴν ἐπισήμανση δυὸ μονάχα χαρακτῆρων τοῦ ὠραίου, δηλαδή τῆς δυνάμεως καὶ τῆς τάξεως· *δεύτερον*, δὲν διακρίβώνει τὴν φύση τῆς σχέσεως τοῦ ὑφίσταται μεταξύ τους· *τρίτον* δὲν ἐξηγεῖ γιατί οἱ χαρακτῆρες αὐτοὶ περιορίζονται σὲ δύο καὶ δὲν εἶναι περισσότεροι ἢ δὲν ἀνάγονται ὁ ἓνας στὸν ἄλλον γιὰ ν' ἀποτελέσουν ἓνα χαρακτήρα σύνθετον, ἀλλὰ μοναδικόν. Εἰδικώτερα, καθ' ὅσον ἀφορᾷ στὸν χαρακτήρα τῆς δυνάμεως, τοῦ ὁποίου, καθὼς διαπιστώσαμε, τὴν ἀντίληψη περὶ τῆς παρουσίας ἐντὸς τοῦ ὠραίου εἶχεν υἱοθετήσῃ προηγουμένως ὁ V. Cousin στὰ ὄψιμα ἔργα του, παρατηρεῖται ἀπὸ τὸν Βράιλαν ὅτι στὸν χαρακτήρα αὐτὸν ἐμπεριέχονται, κατὰ τὸν Λένέκουε, τρία μονάχα στοιχεῖα: ἡ ἔκτασις, ἡ ἔντασις κ' ἡ εὐχέρεια, δίχως νὰ ἐξηγεῖται, νὰ αἰτιολογεῖται δηλαδή, ἡ παρουσία των κ' ἡ συνυπαρξὴ των στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ὠραίου³². Ἴσως νὰ πρέπει ν' ἀναγνωρισθεῖ πὼς ἡ ἔκτασις, ὡς στοιχεῖον τῆς δυνάμεως, δὲν εἶναι ἀσχετὴ πρὸς τὸ μέγεθος, στοιχεῖον τοῦ ὠραίου κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη³³, ἡ δὲ ἔντασις συνιστᾷ τὴν κυρίαν ιδιότητα τῆς δυνάμεως, ἐνῶ, ἀπὸ τὴν πλευρὰ της, ἡ εὐχέρεια, δηλαδή τὸ ἀβίαστον, ἡ ὁποία, κατὰ βάθος, ἀντιτίθεται πρὸς τὴν ἔντασιν, συνδέεται πρὸς τὴν χάριν³⁴, ἡ ὁποία, πάλιν, κατὰ τὸν Βράιλαν πλέον, ἐμμέσως, ἔστω, συνδέεται πρὸς τὸ ὠραῖον, ἀφοῦ ἀποβαίνει συμπληρωματικὴ ιδιότης του, καθὼς θὰ διαπιστωθεῖ περαιτέρω.

Κι αὐτὰ μὲν ὡς κριτικὲς παρατηρήσεις τοῦ Βράιλα, ἀφοροῦν στὸν κατὰ τὸν Λένέκουε χαρακτήρα τῆς δυνάμεως τοῦ ἐνυπάρχει στὸ ὠραῖον. Ὡς πρὸς

30. Πβ. *ἀνωτ.* καὶ σημ. 26.

31. «Ἰστ. καὶ ὁρ.», *Φιλ. ἔργα*, τ. 4Α, σ. 431.

32. Πβ. *αὐτόθι*.

33. Πβ. *ἀνωτ.* καὶ σημ. 20 καὶ 22.

34. Πβ. R. Bayer, *L'esthétique de la grâce*, Paris, Alcan, 1934, σσ. 37 κ.ἐξ. Πβ. *κατωτ.*, καὶ σημ. 52.

τὸν χαρακτήρα τῆς τάξεως που, μαζί μ' ἐκεῖνον, συνυπάρχει ἐντὸς τοῦ ὠραίου, ὁ Βράϊλας παρατηρεῖ πὼς ὁ Λένέκου ἀφήνει ἀναπάντητο τὸ ἐρώτημα ποὺ ἀναφέρεται στὴν ἀνάγκη ἀιτιολογήσεως τῆς συνυπάρξεως, ἐντὸς τῆς τάξεως, τῶν στοιχείων τῆς ἐνότητος, τῆς ποικιλίας, τῆς ἀρμονίας, τῆς ἀναλογίας καὶ τῆς εὐπρεπειάς. Διαπιστώθηκε προηγουμένης ὅτι μερικά ἀπὸ τὰ στοιχεῖα αὐτά, ὅπως τῆς ἀναλογίας (ἢ τῆς συμμετρίας) καὶ τῆς εὐπρεπειάς ἐπισημαίνονται ἤδη ἀπὸ τὸν Ἀριστοτέλη³⁵. Ὁ Βράϊλας τονίζει τὴν ἐκ μέρους τοῦ Λένέκου παράλειψιν ἐνὸς συσχετισμοῦ τῶν στοιχείων αὐτῶν τῆς τάξεως τόσο ἀπὸ τοὺς ὅσον καὶ πρὸς τὰ στοιχεῖα τῆς δυνάμεως ποὺ διακρίθηκαν προηγουμένης, καὶ διερωτᾶται: «δὲν εἶναι ἔρα δυνατόν ν' ἀναγάγωμεν πάντα ταῦτα (δηλαδὴ καὶ τὰ μὲν καὶ τὰ δέ) εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἐνότητα»;³⁶ Μ' ἄλλους λόγους ὁ Βράϊλας ψέγει τὸν Λένέκου ἐπὶ ἑλλείψει συνθετικῆς καὶ γενικευτικῆς δυνάμεως τοῦ ὀρισμοῦ του, ἡ κριτικὴ του ὅμως προχωρεῖ πλεόν περαιτέρω.

Κι ἂν ἀκόμη ὁ ὀρισμὸς τοῦ Λένέκου νοηθῇ ἱκανοποιητικὸς, τὸ πρόβλημα ἐμφανίζει καὶ γενικώτερες προεκτάσεις. Ἡ κυριώτερη ἐξ αὐτῶν ἐντοπίζεται στὴν σχέση τοῦ ὠραίου πρὸς τὸ ἀληθές καὶ πρὸς τὸ ἀγαθόν, ὅχι ὅπως τὴν εἶχεν ἤδη συλλάβει ὁ V. Cousin³⁷, ἀλλ' ὅπως αὐτὴ ὑποτίθεται πὼς συλλαμβάνεται ἀπὸ τὸν Λένέκου, ὁ ὁποῖος ὅμως δὲν διαλαμβάνει ἐμφανῶς καὶ συγκεκριμένως περὶ αὐτῆς³⁸. Ὁ Βράϊλας διερωτᾶται μήπως ἀληθές κι ἀγαθὸν εἶναι, κατὰ τὸν Λένέκου, κι αὐτὰ συνιστάμενες δυνάμεις καὶ τάξεως, ὅπως τὸ ὠραῖον. Στὴν περίπτωση ὅμως αὐτὴν, πῶς θὰ διακρίνονται ἀπ' αὐτό; Ἐκτὸς ἂν κ' οἱ τρεῖς αὐτὲς πραγματικότητες ἀνάγονται τελικῶς σὲ μίαν πραγματικότητα ὑπέρτερην ποὺ τίς περιλαμβάνει, σ' ἓνα ἀνώτερον καὶ κοινὸν γένος³⁹. Παρόμοιον ὅμως γένος δὲν διαγράφεται μέσ' ἀπὸ τὸν ὀρισμὸν τοῦ ὠραίου κατὰ τὸν Λένέκου. Ἀπομένει, ἐξ ἄλλου, νὰ διακριθῇ ἡ ἔννοια τοῦ ὠραίου, ὅπως αὐτὴ ἐνυπάρχει στὴν συνείδηση, καὶ νὰ προσδιορισθοῦν οἱ νοητικὲς λειτουργίες διὰ τῶν ὁποίων αὐτὴ συνειδητοποιεῖται ἐκάστοτε μὲ τὴν εὐκαιρίαν τῆς ἀναφορᾶς τῆς συνειδήσεως σ' ἓνα συγκεκριμένο ὠραῖο. Ὁ Λένέκου ἀφήνει νὰ ἐννοηθεῖ πὼς ἡ κύρια νοητικὴ λειτουργία διὰ τῆς ὁποίας τὸ ὠραῖο συνειδητοποιεῖται εἶναι ὁ λόγος. Ὁ Βράϊλας θεωρεῖ πὼς ἡ ἀποψη αὐτὴ εἶναι μονομερής, καὶ διερωτᾶται γιατί ὁ Λένέκου παραβλέπει ἐν προκειμένῳ τὸν ρόλο τῆς φαντασίας, δεδομένου μάλιστα πὼς ἡ βίωση

35. Πβ. ἄνωτ., καὶ σημ. 22 καὶ 23.

36. «Ἰστ. καὶ ὁρ.», 4Α, σ. 431.

37. Πβ. ἄνωτ., καὶ σημ. 17.

38. «Ἰστ. καὶ ὁρ.», 4Α, σ. 432.

39. Αὐτόθι.

τοῦ ὥραίου εἶναι ἓνα γενικώτερο συνειδησιακὸ γεγονὸς στὸ ὁποῖο συμμετέχει ὁλόκληρος ὁ ψυχικὸς κόσμος.

Ἐνδεικτικώτατα τῆς ἀπώτερης ἀντιλήψεως τοῦ Βράϊλα ἐπὶ τοῦ θέματος εἶναι ὅσα διατυπώνονται στὸ τελευταῖο κι ἀνολοκλήρωτο συνθετικὸ τοῦ ἔργο, ἄτιτλον καί, γι' αὐτό, τιτλοφορηθὲν *Opus londinense*, κατὰ τὴν μεσαιωνικὴν πρακτικὴν ἐπὶ παρομοίων περιπτώσεων: «...εἰς τὰ προϊόντα τῆς φαντασίας ἄλλοτε μὲν ὑπερέχει τὸ αἰσθητὸν στοιχεῖον, ἥτοι ἡ εἰκὼν, ἄλλοτε δὲ τὸ αἴσθημα, καὶ ἄλλοτε ὁ λόγος»⁴⁰. Ἀκολουθοῦν παραδείγματα, καί, τέλος, ἀναφορὰ στὸ καλλιτεχνικὸν ὥραϊο: «τὸ... τέλειον τῆς τέχνης ἐμφαίνουσιν ἐκεῖνα τὰ ἔργα ἐν οἷς ἡ εἰκὼν εἶναι καὶ ἔννοια τοῦ λόγου καὶ αἴσθημα τῆς καρδίας. Τὸ ἔξοχον τοῦτο προτέρημα δύναται νὰ ἔχῃ οἰαδήποτε τέχνη, καὶ τοῦτο πρέπει νὰ (ἐπι)διδώσει πᾶσα καλλιτεχνικὴ σχολὴ καὶ πᾶν καλλιτεχνικὸν ἔργον, ἀλλ' ἔνεκα τῆς ἀσθενείας τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ὀλίγοι φθάνουσιν εἰς τὴν ἀνωτάτην ταύτην βαθμίδα τῆς τελειότητος» συνήθως δὲ τὰ εἶδη καὶ αἱ σχολαὶ τῆς καλλιτεχνίας διακρίνονται κατὰ τὴν σχετικὴν ὑπεροχὴν τοῦ ἑνὸς ἢ τοῦ ἄλλου τῶν τριῶν τούτων στοιχείων».

Ὅπως γιὰ ὅλους τοὺς συγχρόνους του, γιὰ τὸν Βράϊλαν τὸ ὥραϊο δὲν εἶναι ἀκόμη ἐπακριβῶς αἰσθητικὴ κατηγορία· εἶναι μίᾳ ἀντικειμενικῇ πραγματικότης, συγχρόνως ὅμως καὶ μιᾷ βίωσι τῆς πραγματικότητος αὐτῆς, καθὼς καὶ μιᾷ ἔννοιακῇ θεώρησίν της. Ἀπὸ τὴν ἄποψη αὐτὴν, ὁ Βράϊλας συντάσσεται πρὸς τὶς ἀντιλήψεις τοῦ V. Cousin, τοῦ ὁποῖου ἐξετάζει σημεῖον πρὸς σημεῖον τὰ κεφάλαια «Περὶ τοῦ ὥραίου στὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα» καὶ «Περὶ τοῦ ὥραίου στ' ἀντικείμενα»⁴¹. Πρὸς τὴν πραγματικότητά ὅμως αὐτὴν συνδέεται ὁλόκληρη σειρά ἄλλων πραγματικοτήτων καὶ τρόπων βιώσεως αἰσθητικῶν καταστάσεων, ποὺ ἀργότερα θ' ἀποκληθοῦν αἰσθητικὲς κατηγορίες. Μεταξὺ αὐτῶν ὁ Βράϊλας ἐπιλέγει, ὡς τὰ σημαντικώτερα ἀντικείμενα τῆς ἀναφορᾶς του, τὸ ὕψηλόν, τὸ χαριτωμένον καὶ τὸ γελοῖον. Περὶ τοῦ ὕψηλου παρατηροῦμε πὼς ἡ περὶ αὐτοῦ διερεύνησις στὴν ἱστορία τῶν ἔννοιων ἀνάγεται στὴν ρητορικὴ πραγματεία τοῦ Λογγίνου *Περὶ ὕψους*⁴². Στὸ σημεῖον αὐτό, θὰ παρατηρήσει κανεὶς πὼς ἡ νέα ἐλληνικὴ δὲν προσφέρεται πρὸς υἱοθέτησιν τοῦ ὅρου ὕψηλόν, ὁ ὁποῖος δὲν γίνεταί σ' αὐτὴν καταληπτὸς ὑπὸ τὴν ἀρχικὴν του ση-

40. *Opus londinense*, II. Βράϊλα-Ἀρμένη, Φιλοσ. ἔργα, τ. 3, επιμ. ἔκδ. καὶ παρουσ. ὑπὸ Ε. Μουτσόπουλου καὶ Ν. - Χ. Μπανάνκου-Καραγκούνη, Ἀθῆναι 1976 (*Corpus Philosophorum Graecorum Recentiorum*), σσ. 136-137.

41. *Du Vrai, du Beau, du Bien*, ἀντιστοιχῶς σσ. 133-154 καὶ 155-172· πβ, Ε. Μουτσόπουλος, *Le problème du beau chez Pétrus Vrailas-Armenis*. Aix-en-Provence, Ophrys, 1960, σ. 49 καὶ σημ. 4. Τοῦ αὐτοῦ, *Petros Brailas-Armenis*, New York, Twayne, 1974, σσ. 56 κ.ἐξ.· 70.

42. Πβ. Ε. Μουτσόπουλου, *Οἱ αἰσθητικὲς κατηγορίαι*, β' ἔκδ., σσ. 11-34 καὶ 136-138.

μασίαν. Περισσότερον, αν και με πολλές επιφυλάξεις, ο νεοελληνικός λόγος ευνουεί, στην περίπτωση αυτήν, την χρήση του όρου *υπέροχον*. Όστοςόν ο τελευταίος αυτός όρος υπερακλύπτει τὸ σημασιολογικὸν ἀναφορικὸ τοῦ όρου *υψηλόν*, γι' αὐτὸ καὶ κινδυνεύει νὰ ὀδηγήσει σὲ σημασιολογικὲς συγχύσεις. Ἐξ ἄλλου, διαφορετικῆς τάξεως σύγχυσις εἶναι δυνατόν νὰ δημιουργηθῇ, προκειμένου περὶ τῆς βραϊλιανῆς αἰσθητικῆς, ὡς ἐκ τῆς ὑπὸ τοῦ Βράιλα χρήσεως τῶν όρων *υπέροχος* καὶ *υπεροχή* πρὸς δήλωσιν τοῦ *ώραίου* κατ' ἀντιπαράθεσιν πρὸς τὸ ὄν, ὡς *υπεροχῆς ὀντότητος* ἢ κι ὡς *ὀντότητος ὑπερόχου*⁴³. Γιὰ τοὺς λόγους αὐτούς, ἀλλὰ καὶ γιὰ πολλοὺς ἄλλους περὶ τῶν ὁποίων παρ-έλκει νὰ διαλάβωμε ἐδῶ, εὐκταία εἶναι ἡ διατήρηση τοῦ όρου *υψηλόν*, παρὰ τὶς δυσχέρειες ποὺ ἡ κατανόησή του θὰ ἐξακολουθήσει νὰ ἐμφανίζει.

Δὲν χρειάζεται ν' ἀνατρέξει κανεὶς στὸν Burke καὶ στὸν Kant γιὰ νὰ συνδέσει τὴν βραϊλιανὴν ἀντίληψη περὶ τοῦ ὑψηλοῦ πρὸς ἐκείνων τὶς ἀντίστοιχες ἀπόψεις, μολονότι, στὰ πρῶϊμα ἡδὴ ἔργα του, ὁ Βράιλας ἀναφέρεται τουλάχιστον στὶς καντιανὲς αἰσθητικὲς ἀντιλήψεις, ἐνῶ ἐξ ἄλλου εἶναι ἀρκούντως γνωστὴ ἡ σπουδαιότης τὴν ὁποίαν ὁ Kant ἀπέδωσε στὴν κατηγορίαν τοῦ *υψηλοῦ*, σχεδὸν ἰσότιμην πρὸς τὴν κατηγορίαν τοῦ *ώραίου* στὸ πλαίσιο τοῦ διπολικοῦ αἰσθητικοῦ συστήματος τὸ ὁποῖον ὁ ἴδιος διαμόρφωσε. Πρέπει ὥστόσο νὰ γίνει ἀποδεκτὸν ὅτι ὁ Βράιλας συνεπλήρωσε τὴν περὶ *ώραίου* θεωρίαν του μὲ ὀδηγὸν τὸν Lénêque ὁ ὁποῖος τοῦ ἄνοιξε τὸν δρόμο πρὸς σύλληψιν κι ἀποτίμησιν τῶν ἔννοιῶν (τῶν *κατηγοριῶν*, θὰ ἐλέγαμε σήμερὰ) τοῦ *υψηλοῦ*, τοῦ *χαριτωμένου* καὶ τοῦ *γελοίου*. Ὅπωςδὴποτε, ἡ προσοχὴ μὲ τὴν ὁποίαν ὁ Βράιλας συμπορεύεται πρὸς τὸν Lénêque στὸ σημεῖο αὐτὸ κατ' οὐδέναν τρόπον ὑποδεικνύει ἐξάρτησίν του ἀπὸ ἐκεῖνον, ἡ δὲ κριτικὴ του στάση ἔναντι τῶν ἀντιλήψεων τοῦ Lénêque, τῆς ὁποίας παράδειγμα ἐδόθη προηγουμένως ἀναφορικὰ πρὸς τὸν ὀρισμὸν τοῦ *ώραίου*, διαπιστώνεται ἀδιάκοπα κατὰ τὴν παρακολούθηση τῆς συλλογιστικῆς του. Ἄν κάτι συνιστᾷ σημερινὴν πρόληψιν τοῦ Βράιλα ἀπὸ τὶς θέσεις τοῦ Lénêque, αὐτὸ εἶναι ἡ σύλληψιν τῶν αἰσθητικῶν κατηγοριῶν τοῦ *υψηλοῦ*, τοῦ *χαριτωμένου* καὶ τοῦ *γελοίου* ὡς συνηρημένων πρὸς τὸ *ώραιον* καθ' ὃ μέτρον εἶναι δυνατόν νὰ θεωρηθοῦν ἀπλῆς ἐπὶ μέρους ὅψεις του. Στὴν περίπτωσιν, βέβαια, αὐτὴν, εἶναι ἀδύνατον νὰ γίνει περὶ αὐτῶν λόγος ὡς περὶ γνήσιων αἰσθητικῶν *κατηγοριῶν* ἰσόνων πρὸς τὸ *ώραιον*. Κατὰ ταῦτα, καὶ μὲ σαφῶς ἐπαινετὴν περίσκεψιν, ὁ Βράιλας ἀπέχει ἀπὸ τοῦ ν' ἀναγνωρίσει, τόσο στὶς ἔννοιες τοῦ *υψηλοῦ*, τοῦ *χαριτωμένου* καὶ τοῦ *γελοίου* ὅσο καὶ στὶς αἰσθητικὲς πραγματικότητες ποὺ τὶς ἐκφράζουν, τὸ καταστατικὸ αἰσθητικῶν *κατηγοριῶν*.

43. Πβ. ἀνωτ. καὶ σημ. 18. (Δοκίμιον, τ. 1, σσ. 176 κ.ἐξ.: Στοιχεῖα, τ. 1, σσ. 318-319· *Opus lond.*, τ. 4Α, σ. 441) 46. Οἱ αἰσθητικὲς κατηγορίαι, σ. 136-137, § 12, σημ. 1.

Ὁ Βράιλας γνωρίζει πόσον ὁ Kant εἶναι ὀφειλέτης τοῦ Burke⁴⁴, ἀναφερόμενος δὲ στὸν Kant σημειώνει πῶς, κατὰ τὸν τελευταῖον αὐτόν, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ ὥραϊο ποὺ εἶναι «πεπερασμένον, ἁρμονικόν, σύμμετρον, εὐάρεστον, εὐσύννοπον καὶ ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ αἶσθημα, τὸν νοῦν καὶ τὴν φαντασίαν»⁴⁵, τὸ ὑψηλὸν «ἐξέχει τῶν συνήθων ὁρίων, εἶναι φύσει ἄπειρον, φαίνεται ἄτακτον καὶ συγκεχυμένον, δὲν παράγει ἡδονήν, ἀλλ' ἐκπληξιν καὶ συντάραξιν καὶ θαυμασμόν, μᾶλλον πρὸς τὸν λόγον ἢ τὰς ἄλλας δυνάμεις τοῦ πνεύματος ἀποτείνεται, ἐν ἡμῖν μᾶλλον ὑπάρχει ἢ ἐν τοῖς πράγμασιν»⁴⁶. Ἐδῶ ὁ Βράιλας ἀποφεύγει νὰ δηλώσει πῶς καὶ τὸ ὥραϊο, κατὰ τὸν Kant, εἶναι συναίσθημα ὑποκειμενικὸ⁴⁷, προσθέτει ὅμως ὅτι τὸ ὑψηλὸν δημιουργεῖ ψυχικὰς καταστάσεις κατὰ τίς ὁποῖες «ἀφαρπαζόμεθα ὑπὸ ἀφάτου καὶ ἀγνώστου τινὸς μεγαλείου, ὅπερ κυριεύει καὶ καταβάλλει τὸ πνεῦμα, καὶ ἐμποιεῖ ἐν τῇ καρδίᾳ αἰσθήματα ὅλως διάφορα τῆς ἁρμονικῆς καὶ γλυκείας ἐντυπώσεως τοῦ καλοῦ»⁴⁸. Ὁ φιλόσοφος διερωτᾶται ἂν ὑψηλὸν καὶ ὥραϊον εἶναι δυὸ εἶδη τοῦ αὐτοῦ γένους ἢ ἂν τὸ καθένα τους ὑπάγεται ὑπὸ γένος διαφορετικόν, καὶ συνεχίζει μὲ τὴν ἀκόλουθη συλλογιστικὴν: ἐὰν ἀληθεύει τὸ δεύτερον, ἡ περὶ ὕψους πραγματεία δὲν ἀποτελεῖ μέρος τῆς καλολογίας· ἀλλὰ τοῦτο εἶναι ὅλως ἀπαράδεκτον, διότι τὴν ἐσωτερικὴν συγγένειαν τῶν δύο τούτων ἐννοιῶν καὶ ἡ ἐνστιγματικὴ κρίσις τῶν ἀνθρώπων καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ τῶν καλολόγων θεωρία ὁμολογοῦσιν. Ἄρα τὸ ὑψηλὸν εἶναι εἶδος καλοῦ, καί, εἰ τοῦτο, ἐν τῷ ὑψηλῷ πρέπει νὰ ὑπάρχουσιν εἰς ἢ πλείονες εἰδικοὶ χαρακτῆρες μετὰ τῶν γενικῶν συνδυαζόμενον»⁴⁹.

Ἡ ἴδια αὕτῃ συλλογιστικὴ ὁδηγεῖ στὴν διευκρίνισιν πῶς τὸ ὑψηλὸν εἶναι «εἶδος τοῦ καλοῦ ἐν ᾧ ὑπερτερεῖ τὸ στοιχεῖον τοῦ ἀπείρου»⁵⁰. Τοῦτο ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα τὴν βίωσιν τοῦ ὑψηλοῦ κατὰ τρόπον διάφορον ἐκείνης τοῦ ὥραϊου: «ἡ ἐξ αὐτοῦ ἡδονὴ δὲν εἶναι ἡ ἐκ τοῦ καλοῦ γλυκεία καὶ εὐάρεστος συγκίνησις, ἀλλ' αἶσθημα σοβαρὸν καὶ βαθύτατον συνταράσσον πάσας τὰς δυνάμεις τοῦ πνεύματος καὶ παράγον τὴν ἐκπληξιν καὶ τὸ θάμβος»⁵¹. Τὸ καίριο σημεῖον ὅλων αὐτῶν τῶν διαπιστώσεων, ποὺ θὰ καθορίσει τίς σχέσεις

44. E. Burke, *A philosophical Enquiry into the Origin of our Ideas of the Sublime and Beautiful*, ἔκδ. ὑπὸ J. T. Boulton, 1958· πβ. «Ἱστορία καὶ ὁριζμός», τ. 4A, σσ. 407-408 καὶ 459.

45. «Ἱστορία καὶ ὁριζμός», 4A, σ. 459.

46. *Αὐτόθι*.

47. Πβ. Kant, *Κριτ. τῆς κρίσεως*, § 35· E. Moutsopoulos, *Forme et subjectivité*, σ. 43.

48. «Ἱστορία καὶ ὁριζμός», τ. 4A, σ. 459.

49. *Αὐτόθι*.

50. *Αὐτόθι*, σ. 162.

51. *Αὐτόθι*, σ. 164.

τόσο τοῦ ὑψηλοῦ ὅσο καὶ τοῦ χαριτωμένου καὶ τοῦ γελοίου πρὸς τὸ ὥραϊον, ἐπισημαίνεται στὴν ἔκφρασιν εἶδος καλοῦ ἢ ὁποῖα ἐπιβεβαιώνει τὴν στενὴ συγγένειαν ὅλων αὐτῶν τῶν ἔννοιῶν πρὸς τὴν ἔννοιαν τοῦ ὥραϊου, ἢ, ἀκριβέστερα, τὴν κατὰ περίπτωσιν ταυτότητά τους ὡς πρὸς ἐκεῖνο. Ἀπὸ τοῦ σημείου τούτου καὶ ἐξῆς, ὁ Βράϊλας δὲν ἔχει παρὰ νὰ ἐντάξει στὸ ἥδη διαφοριζόμενον διακριθὲν σχῆμα: ὥραϊον-ὑψηλόν, τίς ἄλλες δυὸ κατηγορίες: τοῦ χαριτωμένου καὶ τοῦ γελοίου, πρὸς δημιουργίαν ἐνιαίας συναρτήσεως των, ὅπου καὶ ἡ κατ' ἀντιστοιχίαν ταυτότης καὶ ὁ κατ' ἀντιστοιχίαν ἐξειδικευτικός των διαφορισμὸς ὡς πρὸς τὸ ὥραϊον θ' ἀποβαίνουν λογικῶς ἐμφανεῖς. Ὡς παρατηρηθῇ πὼς ἐπὶ τούτῳ ἐχρησιμοποίησα τὸν ὅρον κατηγορίες προκειμένου περὶ τῶν ειδικώτερων αὐτῶν ἐκφάνσεων τοῦ ὥραϊου, ὥστε νὰ δευχθῇ ἐναργέστερα πὼς ὁ ὅρος αὐτός, χρησιμοποιούμενος ἐπὶ νοητικῶν δεδομένων μὴ ἀναγωγίμων, εἶναι σαφῶς ἀσυμβίβαστος πρὸς τὴν φύσιν τους, κατὰ τὴν ἀντίληψιν τοῦ Βράϊλα, καὶ πὼς, στὴν περίπτωσιν αὐτὴν, παρόμοια χρησιμοποίησιν τοῦ συνιστᾶ, κατὰ βάθος, καταχρηστικὸν ἀναχρονισμόν.

Ὡς πρὸς τὸ χαριτωμένον, ὁ Βράϊλας θεωρεῖ πὼς ἡ ἔννοια αὕτη, ποὺ δηλώνει μιὰν κίνησιν «ἡρεμὴν, εὐκολὴν, ἁρμονικὴν καὶ ἐλευθερὴν προσπάθειας καὶ κόπου», κατὰ τὸν Lénêque⁵², ἀναφέρεται ὡσαύτως σ' ἓνα εἶδος τοῦ ὥραϊου⁵³. Ὡστόσο «ἡ ἐκ τοῦ χαίρω ἐτυμολογία τῆς λέξεως ὁδηγεῖ ἡμᾶς εἰς ἀνακάλυψιν τῆς μεταξὺ τῶν δύο τούτων ἔννοιῶν σχέσεως, καὶ νοοῦμεν ἀμέσως ὅτι εἰς τὸ ἥθικόν μᾶλλον ἢ εἰς ἕτερον εἶδος τοῦ καλοῦ ἢ χάρις ἀνήκειν»⁵⁴. Ἐπειδὴ ὅμως «ὅπου ὑπάρχει ἡθικότης δὲν ὑπάρχει... «κατ' ἀνάγκην» καὶ χάρις»⁵⁵, ὁ Βράϊλας τοποθετεῖ τὸ κρίσιμον χαρακτηριστικὸ τοῦ χαριτωμένου σὲ μιὰν ἱλαρὰν εὐμένειαν ἔναντι τῆς συνειδήσεως, ποὺ τὸ διακρίνει. Παρόμοια βέβαια ἱλαρὰ εὐμένεια πρὸς τὰ πράγματα χαρακτηρίζει τὸν ἴδιο τῶν ἄνθρωπον, εὐχερῶς ὅμως ἡ φορὰ τῆς ἀντιστρέφεται ἀπ' αὐτόν, ὥστε ὁ ἴδιος νὰ θεωρεῖ πὼς ἡ αἰσθητὴ πραγματικότης εἶναι αὕτη ποὺ φαίνεται νὰ τοῦ μειδιᾷ. Ἄν λοιπὸν τὸ ὑψηλὸν ἐκφράζει μιὰν ἔξαρσιν τοῦ ὥραϊου, ἔξαρσιν ποὺ ἐξικνεῖται μέχρι διασπάσεως τῆς δομικῆς του συνοχῆς, τὸ χαριτωμένον ἐκφράζει μιὰν μουσικῶς ἡμίφωνον (sotto voce) δῆλωσίν του. Κατὰ τὸν ἴδιον, πρὸς τὰ μόλις διακριθέντα εἶδη τοῦ ὥραϊου λόγου, ἀλλ' ἀντιστρέφως πρὸς ἐκεῖνα, διαφοροποιεῖται, ὡς πρὸς τὸ ὥραϊον, καὶ ἡ τρίτη ἔννοια, ἡ ἔννοια δηλαδὴ τοῦ γελοίου. Τὸ γελοῖον, κατὰ τὸν Βράϊλαν, «δὲν εἶναι... οὔτε στοιχεῖον οὔτε εἶδος τοῦ καλοῦ, ἀλλ' ἀντιθέσεως μᾶλλον ἢ ἐκ συγγενείας σχετίζεται πρὸς τὸ

52. *La science du beau*, τ. 1, σ. 107: «un mouvement doux, facile, harmonieux, exempt d'effort et de peine» πρ. R. Bayer, ἐνθ' ἀν. (σημ. 33).

53. «Ἰστ. καὶ ὁρ.», 4Α, σ. 464.

54. *Αὐτόθι*.

55. *Αὐτόθι*.

καλόν»⁵⁶, εἶναι δὲ ὅ,τι προκαλεῖ γέλωτα, δηλαδή μιὰν ἤχηρὰν ἔκφραση μιᾶς ἐσωτερικῆς βεβαιότητος ἐνώπιον μιᾶς κατὰ συμβεβηκὸς ἀτελείας⁵⁷ τὴν ὁποίαν ὁ Ἀριστοτέλης ἤδη ἐχαρκτηρίσεν «αἰσχος... ἀνώδυνον καὶ οὐ φθαρτικόν»⁵⁸, μ' ὅλες του τίς ἐκφράσεις, ἀπὸ τὴν κόσμια καὶ σεμνὴν ἀστειότητα μέχρι τῆς κυνικῆς καὶ ἀναιδοῦς, καὶ ἀπὸ τὸν εὐπρεπῆ κῶμον μέχρι τοῦ ἀσελγοῦς καὶ τοῦ ὕβριστικοῦ, καὶ μ' ὅλες τίς ἐνδιάμεσες διαβαθμίσεις⁵⁹. Ὅπως συμβαίνει καὶ μὲ τὸ χαριτωμένο, τὸ γελοῖον εἶναι διάθεση τῆς συνειδήσεως, ἡ ὁποία ὅμως ἀντανακλᾶται ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν συνείδηση ἐπὶ τῆς πραγματικότητος.

Δὲν εἶναι ἀναγκαῖον, μετὰ ἀπ' ὅσα ἐξετέθησαν ὡς τώρα, νὰ μνημονευσθῶν ἐν λεπτομερείᾳ οἱ ἐπὶ μέρους ἀπόψεις τοῦ Βράιλα ἐπὶ τῶν κυρίων «κατηγοριῶν» ποὺ προσεκτείνουν τὴν «κατηγορία» τοῦ ὥραίου. Θὰ ἐπιχειρηθεῖ, ἐν εἵδει κατακλιθεὶς, ἡ σύνδεσή τους πρὸς ἐκείνην διὰ τῆς διατυπώσεως μιᾶς συναρτήσεως ποὺ ἐκφράζει τὴν τάση μιᾶς συστηματικῆς τῶν ἐνοποιήσεως στὴν συνείδηση τοῦ φιλοσόφου μας. Διαπιστώσαμε προηγουμένως τὴν τάση τοῦ Βράιλα νὰ θεωρήσῃ τὸ ὑψηλὸν ὡς ἐκφράζον μιὰν ἑξαρσιν τοῦ ὥραίου, καὶ τὸ χαριτωμένο ὡς ἐκφράζον ἕναν ὑποτονισμόν του. Ὑπὸ τίς συνθήκες αὐτές, καὶ τηρουμένων τῶν ἀναλογιῶν, τὸ γελοῖον θὰ πρέπει νὰ ἐκφράζει, κατὰ τὸν Βράιλα, ἕναν ἀντιθετικὸν ὑποβιβασμὸν τοῦ ὥραίου. Ἡδὴ παρόμοιες τάσεις ὑπερτονισμοῦ, ὑποτονισμοῦ ἢ καὶ ὑποβιβασμοῦ τοῦ ὥραίου διὰ τῆς μεσολαβήσεως τῶν συγγενῶν πρὸς ἐκεῖνο ἐννοιῶν διαβλέπει κανεὶς στὸ ἔργο τοῦ Lénègue, συγκεκριμένα στὴν φράση: «τὸ νόστιμο καὶ τὸ γοητευτικὸ εἶναι καὶ αὐτὰ τὸ ὥραιο, ἀλλὰ τὸ ὥραιο ἐστερημένο τοῦ μεγαλείου»⁶⁰. Ἡ ἀντίληψη αὕτη περὶ μιᾶς ὅχι πιά ἐντασιακῆς⁶¹, ἀλλὰ καθαρῶς ποσοτικῆς διαφοριστικῆς διαβαθμίσεως τοῦ ὥραίου εἶναι δύναμη καὶ σήμερα ἰσχυρά. Τοῦτο διαφαίνεται ἀπὸ φράσεις ὅπως: «τὸ ὥραιο δύναται νὰ “μεγαλώσῃ” μέσα στὸ ὑψηλόν, νὰ “συρρικνωθῇ” μέσα στὸ νόστιμο»⁶². Τὴν ἀντίληψη

56. *Αὐτόθι*, σ. 467.

57. Πβ. E. Moutsopoulos, «Au pays du sourire ou: la polyvalence d'une activité psycho-somatique», *Annales d'Esthétique*, 8, 1969, σσ. 99-118, καὶ τοῦ αὐτοῦ, *Poïésis et Techné. Idées pour une philosophie de l'art*, τ. 2, Montréal, Montmorency, 1994, σσ. 141-161, ἰδιαίτερα σσ. 144-150, ὅπου καὶ ἡ ἐν τῷ μεταξύ νεώτερη βιβλιογραφία. Πβ. H. Bergson, *Le rire*, Κεφ. 1, «Du comique en général».

58. Πβ. *Ποιητ.* 5, 1149a 34-35.

59. «Ἰστ. καὶ ὁρ.», 4A, σ. 469.

60. *La science du beau*, τ. 1, σ. 181: «Le joli et le charnement, c'est encore le beau, mais le beau moins la grandeur».

61. Πβ. E. Moutsopoulos, «Le presque-beau», *Revue d'Esthétique*, 17, 1964/1-2, σσ. 40-45· καὶ *Poïésis et Techné*, τ. 1, 1994, σσ. 57-61.

62. Τοῦ αὐτοῦ, *Οἱ αισθητικὲς κατηγορίαι*, β' ἐκδ., σ. 138, § 13, σημ. 1· A. Cuvillier, *Précis de Philosophie*, τ. 1. Paris, A. Colin, 1959, σ. 561: «le beau peut se “majorer” dans le sublime, se “rapetisser” dans le joli».

αὐτὴν ἀκριβῶς ἐκφράζει κι ὁ Βράϊλας, διὰ τοῦ ἰδικοῦ του αἰσθητικοῦ λόγου.

Ματαίως θ' ἀναζητήσει κανεὶς στὸ ἔργο τοῦ Βράϊλα ἓναν συνθετικὸν ὀρισμὸν τοῦ ὠραίου, νοουμένου ὡς «κατηγορίας» ἐξειδικευμένης διὰ τῶν «κατηγοριῶν» τοῦ ὑψηλοῦ, τοῦ χαριτωμένου καὶ τοῦ γελοίου, ποὺ εὐθέως ἢ ἐξ ἀντιθέσεως ἐπιτρέπουν τὸν καλῦτερον προσδιορισμὸ τῶν δομῶν του. Μὲ τὰ στοιχεῖα ὅμως ποῦ, ἀναλυτικῶς διατυπούμενα, διαθέτομε, εἴμαστε σὲ θέση ἐμεῖς οἱ ἴδιοι νὰ προχωρήσωμε στὴν διατύπωση ἑνὸς παρόμοιου συνθετικοῦ ὀρισμοῦ ποὺ νὰ ἐκφράζει τὸ πνεῦμα τῆς βραϊλιανῆς αἰσθητικῆς. Ἐναν ὀρισμὸ τοῦ εἵδους αὐτοῦ ἐπεχείρησα, πρὶν ἀπὸ σαράντα περίπου χρόνια, νὰ διατυπώσω, καὶ τὸν προτεῖνω ἐδῶ, κατὰ μετάφρασίν μου στὴν ἐλληνικὴ: «τὸ ὠραῖον εἶναι ὑπέροχος ὀντότης ἐκδηλούμενη στὴν ὕλική, νοητὴν ἢ ἡθικὴν φύση καὶ στὴν τέχνη, ἰσορροπημένη, σύμμετρος, ἐπιβαλλόμενη ἐπὶ τῆς εὐαισθησίας ἢ καί, τῶν ἀναλογιῶν τῆς καθισταμένων ἀσυμμέτρων, ἐπὶ τοῦ συνόλου τῶν ψυχικῶν λειτουργιῶν, ὡς ὑψηλόν, ἢ ἀκόμη, ὑπὸ τὴν ὄψιν μιᾶς ἱλαρᾶς εὐμένειας, ὡς χαριτωμένον, κι ἀντιτιθέμενη, ὡς ἐκ τῆς ἴδιας τῆς ἰσοροπίας, ποὺς τὴν ἔλλειψιν ἰσοροπίας τοῦ γελοίου, ἀσχήμιας κατ' ἀρχὴν ἀβλαβοῦς, οὐσίας κατώτερης κι ἀτελοῦς ἢ ὅποια, συναρτώμενη πρὸς αὐτήν, καθιστᾷ ἐμφανέστερη τὴν τελειότητά της»⁶³. Ὁ συνθετικὸς αὐτὸς ὀρισμὸς δύναται νὰ θεωρηθῇ πὼς ἐμπεριέχει καὶ τὴν εἰς ἣν ἀναφέρεται βραϊλιανὴν ἀντίληψη περὶ τῆς φύσεως τῶν πρὸ τοῦ γράμματος αἰσθητικῶν κατηγοριῶν, τῶν ἀντικειμενικῶν δηλαδὴ καὶ συνειδησιακῶν δομικῶν πλαισίων ποὺ ὁμολογοῦν κατὰ τὴν συνάντησιν τῶν αἰσθητικῶν ἀντικειμένων καὶ τῶν περὶ αὐτῶν κρίσεων.

63. E. Moutsopoulos, *Le problème du beau*, σ. 139.